

УДК 37 [(477) (092): 37(4)]: 37.017.4

ІРИНА ДЗЮБЕНКО

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ІДЕЇ А. МАКАРЕНКА ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ УЧНІВ ТА ЇХ УПРОВАДЖЕННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті аналізується проблема формування громадянськості учнів. Мотивується необхідність збереження почуття національної гордості, посилення патріотичних настроїв учнівської молоді, формування громадянина, освіченого у правовому, суспільному та політичному полі. Характеризуються основні виховні напрями країн Європейського союзу, з якими Україна має стійкі взаємостосунки і партнерські відносини. Категорія «громадянськість» конкретизується у педагогічному і соціально-педагогічному аспектах.

Ключові слова: громадянськість, громадянська активність, демократія, патріотизм, А. С. Макаренко, країни Європейського союзу.

Розбудова сучасної України як правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави та створення громадянського суспільства органічно пов'язані з реформуванням системи освіти на гуманістичних засадах, визначенням нової стратегії виховання як багатокomпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави.

На сучасному етапі розвитку України гостро відчувається брак громадянської свідомості шкільної молоді, недостатньої обізнаності щодо основ демократичного громадянства, важливості та дієвості інститутів прав людини, верховенства права та ролі молоді у цих процесах.

Важливу роль відіграє питання формування громадянина, його громадянської культури, освіченості у правовому, суспільному та політичному полі. Гостро постає проблема збереження почуття національної гордості та посилення патріотичних настроїв учнівської молоді.

Мета статті – розглянути відповідний вітчизняний педагогічний досвід та досвід провідних демократичних країн, зокрема країн Європейського союзу щодо ефективного процесу формування громадянськості учня як суб'єкта громадянського суспільства, громадянина-патріота України, що діє на основі національних та європейських цінностей.

Основними пріоритетами державної політики в галузі освіти в Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2016), «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» (2000), «Концепції Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр.» (2015), «Концепції громадянської освіти та виховання в Україні» (2017), «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді» (2015), «Національній доктрині розвитку освіти», Постанови Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015), «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 рр.», «Концепції Нової української школи» (2017) та інших законодавчих і нормативно-правових документах визначено виховання громадянськості й любові до Вітчизни як важливих якостей майбутніх громадян.

У працях вітчизняних і зарубіжних фундаторів освіти знайшли своє відображення різні аспекти проблеми формування громадянськості учнів (А. Адлер, І. Беха, Г. Ващенко, К. Вейнберга, Р. Вудса, К. Джанга,

О. Захаренка, Г. Кершенштейнера, А. Макаренко, Х. Мюнклера, Ч. Паттерсона, О. Овчарук, О. Пометун, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської).

Одним із основних принципів державної політики в галузі освіти в Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» визначено виховання громадянськості й любові до Вітчизни як важливих якостей майбутніх громадян (Концепція..., 2000, с. 6).

Великий педагог А. Макаренко, як ніхто інший, категорично поставив питання про моральне обличчя особистості, її гуманістичні принципи, громадянську цілеспрямованість, що здатні викликати у людини нові громадянські риси, усвідомити почуття обов'язку перед колективом, перед Батьківщиною. Він стверджував, що бути громадянином – це значить відчувати радість життя у всій її повноті, це значить забезпечити собі просування до особистого щастя. Педагог вважав, що справжній громадянин має кваліфіковано працювати, бути політично та економічно освіченим та активним, усвідомлювати своє професійне і соціальне самовизначення з урахуванням особистих нахилів та потреб держави (Макаренко, 1983).

У педагогічному аспекті «громадянськість» – інтегративний комплекс якостей особистості, що визначає її соціальну спрямованість, готовність до досягнення соціально значущих та індивідуально необхідних цілей відповідно до наявних у суспільстві й державі умов, прийнятих правових і моральних норм, особистих потреб і можливостей (Л. Буєва, Р. Гурова, А. Саломаткін, О. Сухомлинська та інші).

Слід відзначити, що «громадянськість» як складне особистісне утворення в структурному відношенні об'єднує ряд властивостей, якостей і характеристик. Найбільш важливими з них, як правило, визначаються патріотизм, орієнтація на гуманістичну ідеологію, політична, правова і моральна культура; гідність, соціальна справедливість і відповідальність, готовність до праці, до соціального і професійного самовизначення. «Громадянськість як провідна характеристика особистості, – відзначає Б. Вульф, – виявляється в готовності найбільш повно репрезентувати себе в соціальному плані в ім'я успішного розвитку країни і свого власного» (Вульф & Иванов, 1989, с. 31).

Громадянськість узагальнено репрезентує інтегративну єдність цивілізованих (переважно неполітичних) відносин, спрямованих на утвердження демократичних цінностей, ідеалів, прав і свобод, на забезпечення процвітання і добробуту громадянина, суспільства, держави, регламентованих прийнятими в суспільстві, державі принципами, нормами.

Одним з головних показників громадянськості є визнання в якості пріоритетних таких цінностей, як свобода, рівність, справедливість, демократія, патріотизм, обов'язок, відповідальність, а також ціннісне ставлення до української мови, ґрунтовне володіння нею (Концепція..., 2000, с. 7). Демократія ґрунтується на визнанні цінності та неповторності людського життя, свободи і рівності громадян, терпимості до інакомислення, умінні враховувати громадську думку, брати участь у житті колективу (Вульф & Иванов, 1989).

З громадянськістю пов'язана така інтегрована цінність як патріотизм – любов до свого народу, до України. У державних документах відзначено, що важливою якістю українського патріотизму має бути турбота про благо народу, сприяння становленню й утвердженню України як правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти незалежність Батьківщини.

Варто підкреслити, що у сучасних умовах означені якості пов'язані не тільки з громадянською позицією стосовно суспільних явищ і процесів, але й проявляються в особистій причетності й відповідальності за збереження і примноження природних багатств, вироблення уміння співіснувати з природою, нетерпимості ними до її нищителів, і безкомпромісній боротьбі з усвідомленні основних екологічних проблем навколишнього середовища.

Формуванню критичного ставлення до державного та суспільного ладу, активності громадянської позиції в Німеччині присвячені праці німецьких учених: В. Стендер, Д. Крьогер (Wolfram Stender, Denny Kröger). Німецький науковець М. Драєр (M. Dreyer) наголошує на доцільності викладання предмету «суспільствознавство» (Sozialkunde або Gemeinschaftskunde), де вивчається історія, політика, економіка, соціологія, значна увага приділена Євросоюзу. Учні вчать бути громадянами з активною позицією, брати участь у політиці та суспільних справах.

Варто розглянути наукові праці данських учених М. Голі та Ш. Резаєй (M. Goli та S. Rezaie), які досліджують закономірності громадянської активності іммігрантів, адже Данія посідає дуже високі місця у низці рейтингів стосовно розвитку демократії та захисту громадських прав і свобод.

Демократичні і політичні зміни в умовах сучасного суспільного життя вимагають пошуку нових підходів і адекватних часові практичних методик громадянської освіти школярів, яка полягає насамперед у підготовці учнів до виконання ролей, пов'язаних з громадянською самосвідомістю та активізацією соціальної активності шкільної молоді на тлі розбудови демократичного простору держави.

Слід враховувати, що метою формування громадянськості є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд і спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони повинні органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно.

Концептуальні засади сучасної освіти передбачають гуманітаризацію школи на всіх її рівнях. Громадянська освіта покликана сприяти формуванню особистості, якій притаманні демократична, громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи та правами людини, готовність до компетентної участі в житті суспільства.

Виходячи із вищезазначеного, що громадянська освіта – це освіта, яка спрямована на формування знань, умінь, навичок і громадянських компетенцій, необхідних громадянину для життя в демократичній державі. Громадянин має права, може захистити їх, знає, як працюють соціальні інститути держави. Громадянська освіта – це також «соціалізація» індивідів та політична «соціалізація», це сукупність процесів становлення політичної та громадянської свідомості та поведінки особистості, прийняття й виконання політичних ролей, вияви активності в них, формування громадянської культури.

Освічене громадянство, якому властиве розвинене почуття власної гідності, знання своїх прав та обов'язків, згода і вміння їх дотримуватися, є засадою становлення демократичного й заможного суспільства. Високий рівень громадянської соціалізації індивідів є передумовою поступу в розвитку суспільних відносин та запорукою їхньої стабільності.

Варто підкреслити, що у Концепції «Нової української школи» розв'язання проблеми передбачається здійснити шляхом проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти з урахуванням досвіду провідних країн світу, зокрема змісту загальної середньої освіти, педагогіки загальної середньої освіти, системи управління загальною середньою освітою, структури загальної середньої освіти, системи державного фінансування загальної середньої освіти, нормативно-правового забезпечення загальної середньої освіти. Реформування змісту загальної середньої освіти передбачає розроблення принципово нових державних стандартів загальної середньої освіти, які повинні ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно-орієнтованому підході до навчання, враховувати вікові особливості психофізичного розвитку учнів, передбачати здобуття ними умінь і навичок, необхідних для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності. Зазначені стандарти повинні також ґрунтуватися на Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя». Ключовими компетентностями є спілкування державною і рідною в разі відмінності мовою, спілкування іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість та фінансова грамотність, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і ведення здорового способу життя.

Зокрема, відзначено, що розвиток сучасного суспільства неможливий без формування високо інтелектуальної і глибоко духовної людини, спроможної відповідати вимогам демократичного суспільства. Формуванню саме такої особистості сприятиме громадянська освіта, яка змістом і структурою відображає сучасні тенденції розвитку суспільствознавчих наук.

Висновки. Виявлення та творче використання ідей вітчизняного та європейського досвіду стосовно формування громадянськості у країнах Європейського союзу потребують додаткового вивчення в аспекті виявлення позитивного досвіду, який може бути використаний у системі громадянського виховання в Україні.

Цьому може сприяти детальне вивчення зарубіжного педагогічного досвіду громадянського та національно-патріотичного виховання з метою його оптимальної адаптації до умов суспільного життя в Україні. Зокрема, звернення до педагогічних реформ країн Європейського союзу може сприяти подоланню наявного розриву між вітчизняною системою освіти і світовими тенденціями у реформуванні освіти і запозиченні найбільш цінних ідей для вдосконалення української школи.

Список використаних джерел

- Воспитание гражданина : сборник. – М. : Просвещение, 1988. – 301 с.: порт. – Библиогр.: с. 301. – (Б-ка учителя. Предраздумья).
- Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А.С. Макаренко ; сост. М.Д. Виноградова, Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов ; редкол. М.И. Кондаков (гл. ред.), В.М. Коротов и др. – М. : Педагогика, 1983-1986. – Т. 1-8.
- Вульф Б., Иванов В. Политическую культуру – старшеклассникам // Высшая школа. – 1989. – № 3. – С. 61-62.
- Вульф Б.З. Цель и сущность гражданского воспитания // Воспитание гражданина в советской школе / Под ред. Г.Н. Филонова. – М.: Педагогика, 1990. – С. 29-35.
- Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. – 2000. – 9 серпня. – №32. – С.6-7.
- Розпорядження КМУ від 14. 12. 2016 р. №988-р «Про схвалення Концепції реалізації політики у сфері реформування загальної середньої освіти Нова Українська школа» на період до 2029 року: UPL: <https://www.non.gov.ua/ua/pras/249613934?> = print

References

- Vospytanye hrazhdanyna : sbornyk. – M. : Prosveshchentye, 1988. – 301 s.: port. – Byblyohr.: s. 301. – (B-ka uchytelia. Predrazdumia).
- Makarenko A. S. Pedahohycheskye sochyneniya : v 8 t. / A.S. Makarenko ; sost. M.D. Vynogradova, L.Iu. Hordyn, A.A. Frolov ; redkol. M.Y. Kondakov (hl. red.), V.M. Korotov y dr. – M. : Pedahohyka, 1983-1986. – T. 1-8.
- Vulfov B., Yvanov V. Polytycheskuiu kulturu – starsheklassnykam // Vyssshaia shkola. – 1989. – № 3. – S. 61-62.
- Vulfov B.Z. Tsel y sushchnost hrazhdanskoho vospytanyia // Vospytanye hrazhdanyna v sovetskoii shkole / Pod red. H.N. Fylonova. – M.: Pedahohyka, 1990. – S. 29-35.
- Kontseptsiiia hromadianskoho vykhovannia osobystosti v umovakh rozvytku ukrainskoii derzhavnosti // Osvita Ukrainy. – 2000. – 9 serpnia. – №32. – S.6-7.
- Rozporiadzhennia KМУ vid 14. 12. 2016 r. №988-r «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity Nova Ukrainska shkola» na period do 2029 roku: UPL: <https://www.non.gov.ua/ua/npas/249613934?> = print

DZYUBENKO I.

Uman State Pedagogical University of Pavlo Tychyna, Uman, Ukraine

A. MAKARENKO'S IDEAS ON THE FORMATION OF PUPILS' CITIZENSHIP AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

The development of modern Ukraine as a legal, democratic, socially oriented state and the creation of a civil society is organically linked with the reform of the education system on a humanistic basis, the definition of a new strategy for education as a multicomponent and multi-vector system, which greatly shapes the future development of the Ukrainian state.

At the current stage of Ukraine's development, the lack of civic consciousness of school youth, lack of awareness of the foundations of democratic citizenship, the importance and effectiveness of human rights institutions, the rule of law, and the role of youth in these processes are acutely felt. An important role is played by the question of the formation of a citizen, his civic culture, education in the legal, social and political fields. The problem of preserving the national pride and strengthening the patriotic sentiment of the student youth is acute.

The purpose of the article is to consider the relevant domestic pedagogical experience and experience of leading democratic countries, in particular the European Union countries, about the effective process of forming the citizenship of a student as a civil society actress, a citizen-patriot of Ukraine, acting on the basis of national and European values.

Key words: *citizenship, civil activity, democracy, patriotism, A. S. Makarenko, countries of the European Union*

Стаття надійшла до редакції 18.02. 2018 р.